

**IMKONIYATI CHEKLANGAN O'QUVCHILARNI INKLYUZIV TA'LIM
ORQALI MUSIQIY MADANIYATINI SHAKILLANTIRISHNING
PEDAGOGIK - PSIXOLOGIK HUSUSIYATLARI**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13984975>

Asadullaeva Mastura Abduvaxobovna

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti San'atshunoslik Fakulteti Musiqa
Ta'limi Kafedrasida Katta O'qituvchisi

Mirzaxmatova Lobar Anorbekovna

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti San'atshunoslik Fakulteti Musiqa
Ta'limi Yo'nalishi 20\2 Guruh 5- Kurs Talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada imkoniyati cheklangan nogironligi bo'lgan o'quvchi yoshlarni inklyuziv ta'lim orqali musiqiy madaniyatini shakillantirish pedagogik - psixologik hususiyatlari atroflicha yoritilgan.

Kalit so'zlar

inklyuziv ta'lim, inklyuziya, musiqiy tafakkur, pedagogik tamoillar, mezonlar, natija, uslub, imkoniyati cheklangan o'quvchilar.

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
ФОРМИРОВАНИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ПО СРЕДСТВАМ
ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация

В данной статье подробно описаны педагогические и психологические особенности формирования музыкальной культуры учащихся возможностями здоровья посредством инклюзивного образования

Ключевые слова

инклюзивное образование, инклюзия, музыкальное мышление, педагогические принципы, критерии, результат, стиль, учащихся с ОВЗ.

**PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE
FORMATION OF MUSICAL CULTURE BY MEANS OF INCLUSIVE
EDUCATION**

Abstract

This article describes in detail the pedagogical and psychological features of the formation of musical culture of students with disabilities through inclusive education.

Keywords

inclusive education, inclusion, musical thinking, pedagogical principles, criteria, outcome, style, students with disabilities.

O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida mamlakatimizda bo'layotgan o'zgarishlar va yangilanishlar mustahkam ma'naviy -axloqiy qadriyatlar bilan amalga oshirilmoqda. Bu esa yoshlarni yuksak fazilatlarini shakllantirishda, shu bilan birga, ularni dunyoqarashini kengaytirishda ta'limning o'rni va ro'li muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Hayotning murakkab sinovlariga bolaligidanoq uchragan nogiron bolalarga g'amxorlik qilishimiz lozimligi isbot talab etilmaydigan haqiqatdir. Ana shu haqiqatni amalga oshirish yo'lida ko'plab loyihalar ishlab chiqilmoqda va u hayotga izchillik bilan tatbiq etilmoqda. Ana shunday dastur-loyihalardan biri inklyuziv ta'lim loyihasi bo'lib u ijtimoiy tashabbuslarni qo'llab- quvvatlash jamg'armasi, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi hamda Shvetsariya konfederatsiyasi O'zbekistondagi elchixonasi hamkorligida amalga oshirilmoqda.

Inklyuziv yoki integratsiyalashgan ta'lim tushunchasi maxsus e'tiborga muhtoj bo'lgan bolalarning umumta'lim maktablarda bilim olishlarini nazarda tutadi.

Imkoniyati cheklangan bolalarning nozik ruhiyatiga ularning nogironligi salbiy ta'sir o'tkazilishiga yo'l qo'ymaslik, ularni boshqa sog'lom bolalar bilan bir qatorda ta'lim olishi uchun barcha kerakli imkoniyat va sharoitlarni yaratib berish omillarini ishlab chiqishdan iboratdir. Inklyuziv ta'lim joriy qilish degani, nogiron degan tushunchani inkor etish va har bir bola teng huquqli ekanligini, imkoniyati cheklangan bolalar va ularning ota-onalari bilishlari zarurdir.

Bugungi kunda mamlakatimizda imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim tarbiyasi va ularning ijtimoiy hayotga moslashuviga qulay sharoitlar yaratib berilmoqda. Ularni jamiyatga integratsiya qilish, avvalo imkon qadar salomatligini tiklash maqsadida " Imkoniyati cheklangan bolalar uchun umumiy ta'lim loyihasi" asosida ish yuritib kelinmoqda. Bu borada Respublikamizda amalga oshirilayotgan bir qator ishlar alohida tahsinga sazovordir. Xususan, 2020 yil 13-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ -4360-sonli "Alohida ta'lim ehtiyojlari

bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida" gi Qarori Respublika bo'yicha rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'lim-tarbiya olishi uchun bir qator afzalliklar yaratib berishga xizmat qilmoqda.

Maxsus ehtiyojli bolalarga ta'lim berish tizimida, o'qitish o'qituvchilardan ikki baravar mas'uliyat bilan ishlashni talab etadi. Inklyuziv ta'lim joriy qilingan muassasada albatta psixolog faoliyat yuritishi lozim. Psixologning faoliyati har bir bolaning ruhiy salomatligini himoyalash, ruhiy rivojlanishidagi kamchiliklarini bartaraf etish va korreksiyalashga qaratiladi. Psixolog har bir bolani psixologik jihatdan tekshiradi, doimiy ravishda psixologik- pedagogik jihatdan o'rganib boradi, individual rivojlantirish dasturini tuzadi, alohida ehtiyojli bolani oilada tarbiyalash bo'yicha ota-onalarga maslahatlar beradi. Inklyuziv ta'lim muassasasining pedagogik hodimlariga psixologik rivojlanish masalalarida metodik yordam ko'rsatadi. Respublikamizda imkoniyati cheklangan o'quvchi yoshlarni rivojlanish darajasi, imkoniyati nuqson hususiyatlari va qobiliyatlariga ko'ra mahsus yoki umumta'lim tizimida ta'lim olishini amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim siyosati amalga oshirilmoqda. Inkyuziv ta'lim alohida yordamga muhtoj bolalarning atrofdagilar bilan muloqatda bo'lishi, ijtimoiy muhit talablariga javob bera oladigan bo'lib ulg'ayishi, o'z kundalik- maishiy ehtiyojini qondira olish ko'nikmalarini egallay olishi, hayotga moslashishi, umum'talim maktablarida sog'lom tengdoshlari bilan teng sharoitlarda o'qiy olishi, ular bilan o'zaro do'stona munosabatga kirishishi, topshiriqlarga mas'uliyat bilan yondashish uchun qulayliklar tug'diradi. Shuni nazarda tutib, ushbu tadqiqod ishimda inkyuziv ta'lim asosida o'quvchilar musiqa madaniyatini shakllantirishning o'ziga hos samaradorlik belgilarini asoslash, uni ta'lim muassasalaridan boshlab oliy ta'limgacha bo'lgan uzluksiz ta'lim jarayonida yo'lga qo'yish uchun zaruriy pedagogik- psixologik yondashuv yo'llarini aniqlash ko'zda tutilgan.

Shunga ko'ra bir qator maxsus institutlashtirilgan markazlarda olib boriladigan tadqiqotlar natijasida quyidagi holatlar aniqlanadi:

- 1) O'quvchilarning ijtimoiy muhitdan ajralib qolganligi;
- 2) Rivojlanib borayotgan jamiyatda o'z o'rnini topa olmasligi;
- 3) Ijtimoiy hodimlarning bu masalaga bo'lgan munosabatlarida ayrim kamchiliklari borligi shular jumlasidandir.

Demak, mamlakatimizda inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan takliflar talab darajasida o'rganilmayotganligi va unga yetarlicha e'tibor qaratilmayotganligi mazkur tadqiqotning ayni vaqtda naqadar dolzarb ekanligidan dalolat beradi. Shu bois imkoniyati cheklangan yoshlar ham sog'lom bolalar kabi

jamiyatda o'z o'rnini borligini his etishlari jamiyatni ma'naviy yangilanishida tarkibiy qismi sifatida mahsus tadqiq etish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Olib borilayotgan tadqiqot bugungi kun uchun yangi hamda o'z natijalarini ochish borasida o'qituvchi – pedagoglar oldida turgan muammolar yechimini isbotlashga qaratilganligi bilan diqqatlidir.

Inklyuziv ta'limni o'rganish pedagogika fanida yangi , eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda joylardagi XTB ning xalqaro YUNISEF tashkiloti bilan hamkorlikda "Iklyuziv ta'lim orqali bolaga do'stona munosabat muhitini shakillantirish" loyihasi amalga oshirilmigada. Jumladan, 11 ta tumanda jami 110 ta maktabda 210 nafar imkoniyati cheklangan iklyuziv tarzda ta'lim olishi aniqlangan. Manitorining natijalari tahlillaridan bilish mumkinki, xozirgi kunda iklyuziv sinflari mavjud maktablar soni mamlakatimizda 117 ta bo'lib, inklyuziv sinflardagi imkoniyati cheklangan o'quvchilar soni 378 nafar bolaga yetgan.

G'arbiy Yevropa mamlakatlari va AQSH da inson psixologik hususiyatlari bilan bog'liq tarbiyaga asoslangan ilmiy nazariya va yo'nalishlar vujudga keldi. Bu nazariyalar ma'lum darajada imkoniyati cheklangan bolalarning pedagogik psixologiyasini rivojlanishiga turtki bo'ladi. Bu borada J. Bruner, J. Piaje, A. Vallon, S. Xoll, E. Meyerman, K. Byuller, E. Dyurkgeym, D.Lokk, va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarini e'tirof etish mumkin.

Jumladan, amerikalik psixolog olim S. Xoll "Har qanday bola o'zining individual taraqqiyotida filogenezni ontogeneza takrorlaydi, shu bois bolalarga ibtidoiy instinktlarni og'riqsiz, yengil kechishi uchun qulay imkoniyatlar yaratib berish zarur", - deb aytadi. J. Bruner esa " Shaxsning tarkib topishi bilan ta'lim o'rtasida o'zaro aloqa mavjudligini ta'kidlab, insonning kamolot sari intilishi bilim olish samaradorligini oshirsa, o'qitishning takomillashuvi uning ijtimoiylashuvini jadallashtiradi", - deb uqtiradi.

Shuningdek, rus olimlaridan L.S.Vigotskiy , I.I.Mamaychuk, L.P.Koskovoy, O.S.Nikolskaya, V.S.Manova-Tomova, Yu.S.Alyonina, V.S.Muxina,A.A.Bodalyov kabi olimlar o'zlarining ilmiy ishlarida imkoniyati cheklangan bolalarni pedagogik-psixologik korreksiyalash masalalari bo'yicha tadqiqot ishlarini olib borganlar.

O'rta Osiyo mutafakkirlari Imom Buxoriy, Abu Iso Muhammad at-Termiziy, Ibn Sino, Farobiy, Beruniy, Mirzo Ulug'bek, Yusuf Xos Hojib, Imom G'azzoliy, Bahovuddin Naqishband, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy, Avaz O'tar kabi allomalarning asarlarida oila va jamiyatda yoshlar tarbiyasi va uning kamolotida pedagogik-psixologik yondashuv muammosi to'g'risidagi ilmiy va ilmiy pedagogik mushohadalari bizgacha yetib kelgan.

Hozirgacha mamlakatimizda ta'lim muassasalarida nuqsonli bolalarga ta'lim-tarbiya berishda inklyuziv ta'lim muammolarini G'.B.Shoumarov, R.Shomahmudova, A.Berdieva, O.U.Ablaev, D.S.Qaxarova kabi olimlarning tadqiqot ishlarida muammolar nazariy jihatdan o'rganilgan.

Izlanishlar natijalari ilmiy ahamiyati o'quvchilarni inklyuziv ta'lim asosida musiqa madaniyatini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy va pedagogik jihatlarni tadqiq qilinganligi, shuningdek , sog'lom va imkoniyati cheklangan o'quvchilarning musiqiy madaniyatini shakllantirish orqali jamiyat ma'naviy taraqqiyotiga ta'siri, hususan O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichidagi ahamiyatini chuqur anglab yetishga xizmat qilishi bilan belgilanadi. Ushbu fikrlardan kelib chiqib quydagi hulosalarga to'xtalдим:

- Inklyuziv ta'lim asosida o'quvchi yoshlarni musiqa madaniyatini shakllantirish omillari nazariy va amaliy jihatdan aniqlandi;
- O'quvchi yoshlarni musiqa madaniyatini shakllantirishda inklyuziv ta'limning ro'li masalalari tadqiq etildi;
- Milliy musiqa durdonalaridan unumli foydalanish sog'lom va imkoniyati cheklangan bolalarni ma'naviy barkamol bo'lib tarbiya topishlarida muhim omil bo'lishi tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalarining nazariy va amaliy ahamiyati shundaki, unda o'z aksini topgan taklif va tavsiyalardan yosh musiqashunoslar inklyuziv ta'lim bilan shug'ullanuvchi va shug'ullanayotgan mutasaddi tashkilotlar, ijodiy uyushmalar faoliyatini rivojlantirishda hamda inklyuziv ta'lim asosida o'quvchilarning musiqiy madaniyatini shakllantirishda yo'naltirilgan tashbuslarni tizimli asosda amalga oshirish ishlarini belgilashda amaliy ko'mak beradi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ - 4360-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim -tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida" gi Qarori
2. Qahhorova D.S. Inklyuziv ta'lim texnologiyasi. Monografiya - T.: 2014.- B. 9
3. A.Avloniy " Turkiy Guliston yohud ahloq "- T.: 2000 yil
4. Asadullaeva M. A. Sound regime and hygiene in school -age children. School and life. Special End N Pages 125-26. [http:// library .cspi. uz / book / 68](http://library.cspi.uz/book/68)
5. Выготский Л.С " Проблема у отсталосты " Москва 1956 год

6. R. Shomahmudova, A. Berdieva “ Imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv ta’limda o’qitish uslublari ” uslubiy tavsiyanoma, ooo “ Ishonch markaz servis ” 2008 yil.

7. Абдухалилов. А. Аналитический документ, посвященный исследованию проблемам лиц с нарушением слуха. – Ташкент. 15.12.2008. Статьи www.imkoniyat.uz

8. Шомахмудова.Р. Инклюзивное образование (Международные и Узбекские опыты). / Ташкент: 2011 – С.

9. ЦГАУз (Центральный Государственный архив Узбекистана) Ф.М-26. оп.1. д. 142.-С.15.

10.Образование: одним больше, другим меньше ? Региональное исследование в области образования в Центральной и Восточной Европе и содружестве независимых государств (ЦВЕ/СНГ) Региональное отделение ЮНИСЕФ для ЦВЕ/СНГ. 2007, С.97- 99

11.ЦГАУз Ф.М-26, оп.1, д.180. Сведения о школах для детей инвалидов. – Б.15.

12.Текущие архивные материалы Общества инвалидов Узбекистана за 2018 год.

13.Интернет сайт Министерства народного образования: Основные показатели Министерства Народного образования Республики Узбекистан. 2016.08.31. www.edu.uz.

14.Текущие архивные материалы общества инвалидов Узбекистана.

15.Abdixodirova G. E. Aliyev D. N.Tojiyev S.F.Musurmonov A. N UMUMIY O`RTA TA`LIM MAKTABI O`QUVCHILARINI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHDA KUTUBXONALAR, TEATR VA OAV AHAMIYATI 7 -TOM 2-SON/2024-YIL /15 -FEVRAL PEDAGOG RESPUBLIKA ILMIIY JURNALI 427-431 bet.

16.[USTOZ SAN`ATKOR KOMILJON OTANIYOZOV HAYOTI VA IJODI.](#)

FZ Shamshiddin o'g'li, IE Habibullo o'g'li - International Journal of Education, Social Science & Humanities, 2024